

УДК 1 (111.6)
ББК 87.631

Роман Пятківський

ЦІННІСТЬ ПРАКСЕОЛОГІЇ

У статті автор розмірковує над важливістю ознайомлення найширшого кола громадськості з основними принципами та положеннями праксеології. Значущість науки аналізується крізь призму її місця в системі загального філософського знання й того якісного потенціалу, який здатний привнести праксеологічне знання в людську діяльність.

Ключові слова: праксеологія, діяльність, цінність, ефективність.

Здавалося б, сучасна тенденція підносити успіх на вершину життєвих цілей людини й проголошувати його одним із ключових критеріїв оцінки особи, з одного боку, і нарікання, що не вщухають, на низьку ефективність, інертність і бюрократизацію діяльності значної частини працівників і цілих трудових підрозділів, з другого, мали б стати підставою не просто активізації людей як суб'єктів діяльності, а їх глибокого зацікавлення загальною методологією результативної дії. Однак в абсолютній більшості випадків усе обмежується констатацією цих прикрих, але незмінних фактів і тільки. Основна проблема полягає в тому, що в сучасному суспільстві ми переважно маємо справу радше із праксеологічними гаслами, аніж із праксеологічною реальністю. Тому слід визнати, що нам бракує культури праці, яку, насправді, можна виховати, підвищити не лише безпосередньо в процесі діяльності (мовляв, “навчишся працюючи”), але й, як демонструє західний досвід, засобом “праксеологічної” просвіти.

Незважаючи на те, що ідеї праксеології як теорії організації й оцінки діяльності неодноразово ставали предметом наукових праць багатьох українських і російських дослідників (зокрема, В.Абушенка, А.Авілова, В.Андреева, В.Андрущенко, В.Арутюнова, В.Афанасьєва, І.Бичка, Е.Вінограя, Л.Комахи, О.Льовкіної, І.Нарського, С.Позднева, А.Уйомова, В.Хромова, Ю.Шинкаря, А.Шумана та інших), потенціал цієї науки недостатньо використовується у вітчизняній суспільній практиці через незначну обізнаність громадян із проблемами й нормами цієї науки, слабку інтеграцію праксеології як предмета в навчально-виховний процес вищої школи України і, у кращому випадку, її розщеплення на дрібні галузеві розгалуження.

Мета нашої статті – окреслити методологічне значення праксеології для вивчення феномену людської діяльності та справи її вдосконалення.

Ціннісний підхід до речей і феноменів впливає із природи людини як живої істоти, що має потреби та інтереси, а також із визначальних завдань громадського життя. У чому ж тоді полягає світоглядно-нормативна значущість праксеології для особи й суспільства в цілому?

Як теоретичне знання праксеологія має особливий зміст і характер. У широкому окресленні свого об'єкта праксеологія цікавиться проблемою діяльності людини – питанням, яке займає провідну нішу в предметному полі філософії, що охоплює весь комплекс взаємин людини зі світом. Діяльність є способом буття людини. Цій унікальній здатності, яка є не менш важливою, ніж спроможність мислити, людство завдячує всім своїм поступом. Адже саме завдяки діяльності людина є причиною змін у бутті, здійснює діалектичну взаємодію зі світом, стверджує та реалізує себе. Однак “праксеологія передбачає більш широкий розгляд самої праці – не тільки як умови існування й розвитку суспільства, але і як надзвичайно важливого напрямку розвитку сутнісних сил людини, її потенцій і здібностей, які дозволяють їй з більшим ступенем ефективності й задоволення брати участь у трудовому процесі й представляють вирішальну форму життєдіяльності людини, – зауважує В.Андреев. – Праксеологія по-

кликана формувати потребу людини в гуманізації праці, творчій, конструктивній діяльності, виробляючи в неї раціональну систему внутрішніх мотивів до активної перетворювальної діяльності й засвоєння соціального досвіду” [1, с.15].

Для праксеології справді цінною є не просто діяльність, її спрямування, а якість праці. Нераціональна, екстенсивна дія швидше нагадує позбавлену значимих результатів “Сізіфову працю”, яка зазвичай перетворюється на тягар для свого виконавця. Якість діяльності значною мірою залежить від її організації. Тому поява теоретичної науки, яка б прагнула покращити будь-яку працю шляхом з’ясування основних закономірностей реалізації трудового процесу, була лише справою часу.

У вужчому визначенні, у якому, власне, ідея праксеології й була сформульована її фундатором, польським філософом і логіком Т.Котарбінський, – це комплекс досліджень, який стосується загальної теорії ефективної організації діяльності. “Необхідність і можливість розробки такої дисципліни зрозумілі, – зазначав мислитель. – Адже рецепти ефективної роботи бувають більш або менш спільними” [2, с.20].

Визначаючи зміст нової науки, Т.Котарбінський наголошував, що праксеологія має реєстраційно-впорядковуючий характер стосовно норм організації ефективної діяльності. Головне її покликання – знайти загальні закони будь-якої людської діяльності й на цьому ґрунті виробити найбільш загальні норми такої діяльності. Із цією метою праксеологія піддає раціональній систематизації велику кількість найрізноманітніших джерел: народну творчість (прислів’я, приказки, байки, казки тощо), художню, філософську та наукову літературу, дані різних видів мистецтв, спорту, військової справи, медицини тощо.

Цікаво, що праксеологічний метод здобуття універсального знання про працю нагадує окреслений ще у філософії Нового часу знаменитий емпірико-раціоналістичний “шлях бджоли” Ф.Бекона: подібно до того, як бджола, збираючи з квітів соки, переробляє їх на корисний мед, науковець повинен піддати розумовій обробці матеріал, нагромаджений досвідом. Для виявлення праксеологічних правил Т.Котарбінський так само широко використовує логічну індукцію, яка забезпечує здобутим узагальненням правдоподібний зміст. “Важлива особливість праксеології, як й інших наук про загальне, полягає в тому, що виведені нею правила мають статистичний характер, – відмічає Г.Попов. – Це правила не із шифром “завжди”, а із шифром “часто” [3, с.10]. Проте дослідник не сумнівався, що “така інтегруюча наука, яка, не відмінюючи інших наук і мобілізуючи їх досягнень для тієї ділянки, якій вона себе присвятила, – організації роботи – безперечно, корисна” [3, с.17]. Учений підкреслює корисність і доцільність застосування праксеологічного підходу в методологічних цілях не лише стосовно тих наук, матеріали яких вона використовує, але і як теоретичної підстави нових наукових дисциплін і напрямів, що виникають на межі кількох наукових сфер.

Таким чином, праксеологія як філософська наука певною мірою сприяє реалізації завдань, які ставили перед філософією представники позитивізму та прагматизму, намагаючись “оживити” останню шляхом перетворення її на своєрідну “теорію наукових відкриттів” і “методологію практичної діяльності”. Так, згідно з ученням Ч.Пірса, філософія повинна переслідувати “прагматично-праксеологічну” мету – включити розум у практичну діяльність людини й тим самим підвищити її ефективність. Виконання філософією адаптивної функції – по змозі підготувати людину до конкретних життєвих ситуацій через пояснення фактів реальності, на думку американського вченого, робить вивчення цієї науки бажаним, хоч і не обов’язковим. Однак засновник прагматизму був переконаний, що одна справа – добровільне прилучення людини до філософії та інших наук через ознайомлення й власні розмірковування над універсальними факторами світу і, як наслідок, повільний та органічний вплив останніх на її життєву позицію, і

зовсім інша – намагатися приєднати індивіда за допомогою якоїсь “універсальної” теорії до натовпу [4, с.101].

Т.Котарбінський наголошував, що ціль праксеології насамперед пропагандистська, адже остаточне рішення завжди залишається за людиною, яка вільно вибирає чого прагнути та як саме діяти. Загалом праксеологи консолідуються із прагматистами в думці, що остаточно правильність обраної індивідом позиції та методів досягнення цілі продемонструють лише практичні наслідки їх застосування, те, наскільки вони виявляться корисними й функціональними, тобто наблизатимуть його до мети, а не в бік від неї (критерій вигідності). При цьому Т.Котарбінський був переконаний, що “... якщо навіть дослідження в царині теорії хорошої роботи не дадуть визначних результатів, її завдання залишаться гідними праці” [2, с.33].

Образно називаючи праксеологію “граматикою дії”, Т.Котарбінський уважав парадоксом, що “*homo faber* не наважився створити граматику дії, хоча б за прикладом людини як істоти, що розмовляє” [2, с.27]. Безперечно, парадокс сьогодення міститься також у тому факті, що, погоджуючись із необхідністю вивчати, скажімо, норми письма, читання, лічби, поведінки, правила будь-якої гри тощо, недостатню увагу відводимо розвитку культури мислення (засобом логіки) і роботи (завдяки рекомендаціям праксеології). І це при тому, що, логіка обіцяє завдяки правильному мисленню уможливити здобуття істинного знання, а праксеологія, за умов дотримання загальних принципів підготовки та здійснення роботи, значно підвищує ймовірність досягнення виконавцем запланованого результату.

Попри тісний зв’язок праксеології й логіки, яка теж розробляє характеристики й критерії оцінки методів дослідження, формує й обґрунтовує системи понять, праксеологічні правила не варто відносити виключно до світу належного. Їх апробацію можна часто спостерігати в реальному житті. Однак праксеологія допомагає зробити використання результативних засад діяльності більш осмисленим і системним, адже вона покликана надати осмисленості діям, задати напрям руху й зробити цілеспрямовані зусилля людини більш ефективними, а позитивний результат більш імовірним. Особа у своїй діяльності прагне реалізувати певні цілі та інтереси, а праксеологія здатна сприяти їй у цьому, озброюючи того, хто діє знанням норм і правильного алгоритму результативної праці.

Таким чином, особливістю праксеології, порівняно з більшістю інших філософських дисциплін, є її практичний, “прагматичний” характер, а також те, що вона займає проміжне місце між науками про суще та науками про належне. Т.Котарбінський поміщав праксеологію серед філософських наук, а саме бачив її в етиці й логіці. Аналізуючи підставу такого підходу, Т.Пщоловський пояснював: “Етика охоплювала б тоді міркування над людськими справами з точки зору не тільки справедливості, але також задоволення й довершеності. Практична етика розміщується в логіці як загальна методологія” [5, с.253]. Одночасно теорія ефективної діяльності тісно пов’язана із соціальною економікою, соціологією, загальною та соціальною психологією, педагогікою, математикою, такими синтетичними науками, як наука про працю, наука організації й управління, кібернетика, аналіз операцій, теорія подій тощо. Без урахування цього зв’язку засвоєння норм праксеології буде ускладненим або навіть помилковим.

Якщо, скажімо, метою пізнання є істина, то вершиною праксеології є майстерність – дія, яка є найвищою мірою досконалою, під будь-яким поглядом заслуговує похвали. “Нашим ідеалом є довершеність дії – майстерність дії, надання їй усіх позитивних якостей та одночасно позбавлення всіх негативних. І так само, якомога порівнюючи, оцінювати досконалість, так можна оцінювати й майстерність” [5, с.227]. Отже, праксеологія маніфестує ідеал майстерності як зразок і мету діяльності, а майстра оцінює як ідеального робітника, підтримуючи народну мудрість, що проголошує: “Будь-яке діло

потребує майстра”. Не випадково праксеологія намагається простежити динаміку прогресу майстерності людини, забезпечуючи тих, хто вивчає цю науку, неоцінним досвідом.

Праксеологи прагнуть розв’язати ще одне допоміжне завдання: здійснити всебічний аналітичний опис елементів та форм дії (діючих суб’єктів, матеріалу, засобів, цілей, методів, продуктів тощо) і встановити принципи їх взаємозв’язку з метою забезпечення результативної діяльності. Для цього застосовується насамперед метод системно-структурного аналізу. Цей же підхід включено до системи праксеологічних принципів, на основі яких відбувається покращення організації колективної діяльності та управління. Важливість глибоких досліджень у цій сфері Я.Зеленевський пояснював тим, що “чим крупніші організаційні одиниці переважають у структурі даного суспільства, тим більш важливим є питання їх організації на науковій основі, оскільки тим більші збитки можуть відбутися у випадку помилок в їхній організації та їхньому функціонуванні” [6, с.19]. Одночасно польський праксеолог підкреслював, що загальнотеоретичні дослідження проблеми організації мають не тільки безпосереднє значення для практики, але й можуть сприяти прогресу спеціалізованих “ергологічних” дисциплін (зокрема, методології досліджень і організації праці, теорії прийняття рішень, психології та фізіології праці, психометрії, соціології праці, економіки праці, дидактики тощо).

Важливою справою праксеології є допомога суб’єкту здійснити планування діяльності та її підсумкове оцінювання. Однак суб’єктивність людського сприйняття процесу праці та її результатів нерідко спричиняє багато непорозумінь та ускладнень під час організації діяльності та здійснення контролю. Тому, як наука про належну організацію та оцінку діяльності, праксеологія зближується з аксіологією.

Праксеологія не тільки визначає зміст і види цілей, але й формулює вимоги до правильної постановки мети (чіткість, реальність, моральність, доцільність, належна спланованість), допомагає вибрати оптимальні методи її досягнення. Не менш важливими є зусилля праксеологів, спрямовані на виокремлення й обґрунтування об’єктивних критеріїв оцінки діяльності, що знаходяться, так би мовити, “по той бік усіх об’єктів і суб’єктів”. Ознайомлення громадян як суб’єктів діяльності з основними (ефективність, вигідність, економічність) і допоміжними (енергійність, простота, старанність, точність, раціональність, надійність) критеріями оцінки діяльності є, безперечно, суттєвим внеском праксеології в справу звільнення людини від помилок і непотрібних суперечок.

Таким чином, вивчення праксеології допоможе зробити думки людини ясними, а переконання обґрунтованими, підкаже, як успішно вирішити завдання, поставлені перед нею життєвими обставинами. Про це аргументовано висловився Я.Зеленевський: “Практична користь, яку здобувають від розвитку загальнотеоретичних розробок в організаційній тематиці, полягає насамперед у тому, що, застосовуючи поєднання загальних організаційних принципів і знаючи межі й умови їх застосування, кожний діючий суб’єкт (тобто кожна людина), приступаючи до діяльності, може систематично аналізувати її ефективну організацію без загрози пропустити якийсь важливий момент, ніж коли він це робить, не користуючись таким комплексом організаційних принципів. Крім того, за допомогою цих принципів він може найбільш логічним способом визначити фактори, які сприяли або завадили успіху. Збір в єдине ціле й систематичне ознайомлення із сукупністю або хоча б зі значною частиною теоретично можливих варіантів діяльності полегшує також практику вибору найбільш доцільного в цій ситуації варіанта” [6, с.18].

На жаль, людина далеко не завжди рефлексує про граничні підстави (цінності), принципи та результати своєї діяльності. Це нерідко спричиняє кризи й небезпеки в житті особи, а інколи ставить під сумнів перспективи всього світу.

З іншого боку, особа живе у світі соціальних зразків, у світі нормативних систем, які визначають її вчинки, у тому числі в процесі праці. І добре було б, якби ці моделі діяльності були праксеологічними, адже праксеологія, зі свого боку, забезпечує людину особливим ціннісним смислом, орієнтуючи її на відповідну “ідеальну модель” поведінки в процесі діяльності, що включає вимоги доцільної цілеспрямованості, ефективності, вигідності, економності, відповідальності.

У процесі навчання може бути засвоєна й закріплена будь-яка система цінностей. Тому, на нашу думку, праксеологію як теоретико-практичну науку варто ширше залучати до процесу засвоєння та закріплення молоддю нової, позитивної системи цінностей, у якій поважне місце займатимуть ідеали майстерності та конструктивного результату. Сьогодні українське суспільство потребує ефективних спеціалістів із високою підготовкою у сфері аналізу, організації та експертної оцінки діяльності, здатних якісно проявити себе, незалежно від специфіки трудового посту, який вони займатимуть після закінчення навчального закладу. Попри деяку абстрактність і фрагментарність, праксеологія є перспективною й корисною наукою, яка формує в кожній людині перші навички правильної організації роботи. Уже згадуваний англійський філософ Ф.Бекон переконував, що “знання є сила”. Однак особливою силою здатні нагородити людину праксеологічні знання, покликані сформулювати загальні норми досягнення позитивного результату у всіх сферах її діяльності, у тому числі повсякденному житті. Звичайно, гносеологічно значущий потенціал праксеології як “мистецтва діяльності”, незважаючи на його цінність, може бути й надалі недостатньо затребуваний в українській дійсності, однак за таких обставин буде втрачено можливість підвищити ефективність індивідуальної та групової активності порівняно нескладним й економічно вигідним шляхом підвищення культури мислення її суб’єктів у сфері праці.

1. Андреев В. Предисловие к русскому изданию / В. Андреев // Пщоловский Т. Принципы совершенной деятельности : (Введение в праксеологию). – К. : Ин-т праксеологии, 1993. – С. 5–15.
2. Котарбинский Т. Трактат о хорошей работе / Т. Котарбинский. – М. : Экономика, 1975. – 270 с.
3. Попов Г. Праксеология и теория управления / Г. Попов // Котарбинский Т. Трактат о хорошей работе. – М. : Экономика, 1975. – С. 5–19.
4. Пятківський Р. Людина і філософія: прагматичний аналіз взаємин у теорії Чарлза Сандерса Пірса / Р. Пятківський // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. Філософія. Вип. 410–411. – Чернівці : Рута, 2008. – С. 98–102.
5. Пщоловский Т. Принципы совершенной деятельности : (Введение в праксеологию) / Т. Пщоловский. – К. : Ин-т праксеологии, 1993. – 271 с.
6. Зельенский Я. Организация трудовых коллективов : Введение в теорию организации и управления / Я. Зельенский. – М. : Прогресс, 1971. – 311 с.

In the article an author reasons about importance of acquaintance of the widest circle of public with basic principles and positions of praxeologia. Value of the science is analysed through the prism of its place in the system of general philosophical knowledge and that high-quality potential which praxeological knowledge is able to add in human activity.

Key words: praxeology, activity, value, efficiency.